

Branislava Vičar

Filozofska fakulteta, Maribor

UDK 821.163.6-1.09Detela J.:929Komelj M.:179.3

»Si kdaj videl svobodnega konja?«

Filozofski kontekst animalistične etike v poeziji Jureta Detele in Miklavža Komelja

Detelova in Komeljeva poezija vzpostavlja možnosti za radikalno transformacijo odnosov med ljudmi in živalmi s pozivom h kritiki binarnega dualizma. Od beročega subjekta zahteva konfrontacijo in meri na krepitev njegove zavestnosti v smislu razvijanja kritične zavesti o ideološki naturalizaciji nasilja nad živalmi. Poskusi širitve meja senzibilitete se ne opirajo na sočutje, saj elementi sočutja instrumentalizirajo poezijo v sredstvo depolitizacije.

Jure Detela, Miklavž Komelj, animalistična etika, moralni status živali, koncepcije živalskosti/človeškosti

The poetry of Detela and Komelj puts forward the possibility of a radical transformation of relations between humans and animals with a call for a critique of binary dualism. It demands from the reading subject a confrontation and aims at strengthening the reader's awareness of the ideological naturalisation of violence against animals. Attempts to widen the borders of sensibility do not rely on compassion, since elements of compassion instrumentalise poetry into a means of depoliticisation.

Jure Detela, Miklavž Komelj, animal ethics, moral status of animals, conceptions of animality/humanity

1 Razgrajevanje zapor prostora

Koncepcija poezije, kakor je artikulirana v esejističnih in teoretskih besedilih Jureta Detele in Miklavža Komelja, izhaja iz razumevanja poezije glede na njeno družbenorelacijsko zastavljenost. Poudarja »mobilizacijsk[o] funkcij[o]« pesniških postopkov (Komelj 2010b: 30), tj. poskus vzpostavitve političnega učinka poezije s »sprememb[ami] v simbolnih koordinatah« (Komelj 2010a: 10), v katerih so artikulirana družbena razmerja. Komelja z Detelo najmočneje povezuje zavest, da ima kot pesnik (in z njim poezija) »jezikovne dolžnosti«, če uporabim Pasolinijevo sintagmo (Pasolini 2007: 186), tj. dolžnosti preiskovanja, zavračanja in transformacije pesniških postopkov. Na ravni problematizacije pesniških postopkov se poezija vpisuje v prostor političnega delovanja,² tj. osmišlja se kot dejavnost, ki je povezana »s pretresom temeljev človeškega sveta« (Komelj 2012: 282). Ko Komelj opredeli poezijo kot »spregovorjenje-kot-premik-situacije« (Komelj 2010a: 28), opredeli možnost političnega učinka poezije; ta se ne vzpostavlja na ravni deklarativnega nizanja političnih zahtev oz. aplikacije političnih opredelitev na poezijo, ampak vznika »kot krik besa in obupa, ki je del vseh naših izkušenj« (Holloway 2005: 155), in se realizira na ravni pesniških postopkov. Politizacija zavesti o pesniških postopkih pa seveda ni neodvisna od političnih opredelitev pesnika/pesnice, kajti »[t]udi krik / je logika sveta«, kot Detela zaključuje pesem *Epitaf* (Detela 1983: 45). Politična razsežnost Detelove in Komeljeve poezije je utemeljena na kritiki zagovora avtonomije poezije, tj. na zavesti, da »ne moremo govoriti o poeziji, tako da bi govorili samo o poeziji« (Komelj

² Politično je tukaj pojmovano v smislu procesov preseganja strukturnih hierarhij in boja za spremembe v obstoječih odnosih moči, ne v okviru institucionalnega prostora oblasti.

2010a: 5), saj poezija deluje v medsebojni interakciji in kot taka kot sestavni del družbene realnosti. »Ne verjamem v nobeno blaženo nedolžnost in božansko neodgovornost pesniške govornice,« izjavi Komelj (2012: 288) in s tem poudari soizgrajevalno vlogo poezije v razmerju do družbene realnosti in nevarnost »gladke[ga] drsenj[a] ideoloških sporočil« (Komelj 2010b: 30) skozi esteti-zirano govornico poezije.³

Razgrajevanje zapor prostora je sintagma, s katero je Detela naslovil esej o slikarskih postopkih Sergeja Kapusa; nanaša se na Kapusovo sliko *Evropska mitologija* (Detela 2005b: 84–91). Z nave-deno sintagmo je Detela označil razklepanje ideoloških spon, v katere je vpet gledalčev/gledalkin pogled (način reprezentacije vizualne strukture sveta strukturira percepcijo), z razširjanjem percep-tivnih možnosti gledajočih, to pa se dogaja na nivoju transformativnega preoblikovanja slikarskih postopkov: postopek strukturiranja slike odpira perceptivne možnosti gledalca/gledalke v smislu preseganja njegovega/njenega »despotskega« pogleda, tj. odpiranja pogleda za posebne vidike domnevno neprevprašljive realnosti. Komplementarno s precizno natančnim prepoznavanjem odlo-čilnosti vsake poteze v slikarstvu je Detela na nivoju pesniških postopkov preverjal »vse možne pomene besed in njihove konsekvence v percepciji pričakovanih bralcev« (Komelj 2005: 120). V refleksiji svoje poezije je evociral željo po subverziji obstoječe konsenzualne realnosti in razgradnji ideoloških mehanizmov, ki oblikujejo načine zaznavanja in interpretiranja stvarnosti. »Poeziji je potrebno širjenje njenega prostora,« je zapisal (Detela 2011a: 186) in s tem postavil zahtevo po oblikovanju kriterijev za pesniške postopke, saj so »ti postopki neločljivi od konkretnega odnosa do stvari in živih bitij« (Komelj 2005: 125), tj. neločljivi od načina vzpostavljanja subjektivitet in njihovega pozicioniranja. Kot enega glavnih kriterijev za svoje pesniške postopke je Detela formuliral zahtevo po odpravi metafor, ta zahteva pa ima zelo jasne politične konotacije: metaforizacija zreducira bivanje posameznega bitja na neke izbrane lastnosti in pomene, to pa pomeni, da posamezno bitje nima vrednosti samo na sebi, ampak je njegova vrednost odraz nečesa drugega (tj. v njegovi vrednosti se odraža ciljno območje metafore, v katerega se preslikujejo izbrani pomeni posameznega bitja). Izbrani pomen, kot pojasnjuje Detela, ne vzdrži koherentnosti »za vsak kontekst, v katerem si je mogoče zamisliti imenovane stvari in pojave« (Detela 2011a: 207); v tem smislu zahteva po odpravi metafor ni reduktivna, ampak »pomeni težnjo po *razširitvi* polja pomenov« (Komelj 2005: 137).

Detelovo nasprotovanje metaforiki je mogoče v popolnosti razumeti v perspektivi želje po izpol-njevanju etičnih kriterijev, ki je evocirana v njegovih pesmih. Izpolnjevanje etičnih kriterijev pa je za Detelo neločljivo povezano z odnosom do živali. V središče razmišljanja o političnih konsekvencah poezije v razmerju do živali je Detela postavil formulacijo odnosa med poezijo in načinom bivanja živali. Kot zapiše v enem od eseev, si je z uporabo pesniških postopkov prizadeval »izdelovati spo-ročila, ki si želijo vzpostaviti čim bolj nenasilen odnos do utelešenih bitij« (Detela 2005a: 17–18), to pa pomeni prizadevanje po vzpostavitvi zavesti o živalih, ki so v pesmi imenovane, v celovitosti in samobitnosti njihovega bivanja. Vprašanje metaforičnosti oz. nemetaforičnosti je za Detelo torej vprašanje možnosti subjektivizacije živali: žival, ki je izhodišče za neko metaforo, je kot avtonomno

---

³ Esteticizem omogoča sporočanje določenih vsebin brez kritičnega razumevanja strukturne represije in epistemološkega nasilja ter vzpostavljanja in vzdrževanja hierarhičnih družbenih razmerij. Poundu je, kot se je v kritiki ideoloških mehaniz-mov v njegovi poeziji izrazil Komelj, »začela gniti lastna govornica, ker se je zatekal v esteticizem« (Komelj 2012: 288).

bitje povsem prezrta oz. izbrisana, saj je zmeraj uporabljena namesto nečesa drugega. Metaforizacija v razmerju do živali zato vedno predpostavlja zgolj navidezno vključevanje, ki poteka na način hkratnega izvrženja živali, ki je izhodišče za metaforo, iz polja poezije. Živali, ki so podvržene metaforizaciji, se tako avtomatično vzpostavljajo kot marginalizirani subjekti. Ko torej Detela postavlja poezijo v odnos do živali, si prizadeva *širiti prostor poezije* na način, ki bo omogočal vključitev živali onkraj naturalizirane speciesistične⁴ predstave o njih.

2 Problematizacija lastninskega statusa živali

Verz, ki sem ga izbrala za naslov prispevka, *Si kdaj videl svobodnega konja?*, je iz Komeljeve pesmi *Hipodrom* in se navezuje na širši kontekst Detelove in Komeljeve poezije, kakor tudi esejistike. Problematizacija integracije živali v različne kategorije človeške prilastitve je temelj korespondence, ki jo Komelj vzpostavlja z Detelo. Detela se s svojimi razmisleki o moralnem statusu živali umešča med sodobne filozofske mislece, ki preizprašujejo prevladujoči vidik v zgodovini zahodne filozofije, po katerem so človeška bitja moralno superiorna živalim, kar jim daje pravico, da jih uporabljajo za lastne namene. Ta argumentacija ima korenine pri Aristotelu, v stoiški misli, pri svetem Avguštinu, svetem Tomažu Akvinskem, Descartesu in Kantu (prim. Steiner 2010). Detela je ostro prelomil s prevladujočo antropocentrično tradicijo in zasnoval izhodišča za etični model, ki presegajo vsa filozofska izhodišča animalistične etike tedanjega časa. V drugi polovici sedemdesetih let se je v mednarodnem prostoru uveljavila utilitaristična teorija Petra Singerja (Singer 1975), ki jo je tudi Detela dobro poznal. Vendar pa je, kljub temu da tedaj ni imel drugega filozofskega zgleda (teorija pravic živali, utemeljena na deontološkem vidiku, se je razvila šele v devetdesetih letih v temeljnih teoretičnih delih Garyja Franciona), zavrnil njeno konsekvencialistično osnovo (moralna pravilnost dejanja je določena s posledicami tega dejanja) in temeljno premiso, da je uporaba živali, v kolikor upoštevamo njihov interes, da ne trpijo, etično sprejemljiva. Pomanjkanje etične teorije, ki bi utemeljila pojem moralnih pravic, je Detela občutil kot etični vakuum. »Neustrezno je braniti živali z vidika obstoječe morale in vrednot,« je zapisal, »kot da ta morala in te vrednote danes obstojijo« (Detela 2011a: 108). Pomembno je poudariti filozofsko relevantnost Detelovega pristopa k animalistični etiki; ta je utemeljen na deontološki (pripoznal je inherentno vrednost živali in zavrnil podredivost interesov posamezne živali splošnim koristim) in egalitarni osi (zagovarjal je moralno enakovrednost človeškega in živalskega življenja). Komeljev *Hipodrom* (2006: 13–15) je meddiskurzivno povezan s filozofskimi izhodišči Detelove radikalne etične zastavitve (zaradi prostorske omejitve navajam le nekaj verzov):

Si kdaj videl svobodnega konja?

Si videl nesvobodnega?

Si videl svobodnega?

4 Speciesizem je ideologija, utemeljena na domnevno višjih in nižjih bioloških vrstah; izhodiščna hierarhija se realizira s speciesističnimi vednji, ki niso nujno agresivne prakse do živali (potrjujeta jih npr. ptica v kletki ali pes na verigi, lahko se pa izražajo zgolj potencialno, npr. s prepričanjem, da je življenje človeka moralno pomembnejše od življenja živali). Glede na strukturne neenakosti, ki jih gradi, drugim oblikam rasializacije, kot so rasizem, seksizem, heteroseksizem idr., ni zgolj analogen, ampak tvori z njimi sistem medsebojno odvisnih in vzajemno delujočih izključevanj in dominacij.

[...]

Krogi, neskončni krogi.

Aktiviranje krčev bega v dresuri.

Smrtna izčrpanost.

Skozi zrak šine brez teže telo, težko 500 kg.

Dva fanta se pogovarjata v baru:

Vsi konji, ki so zmagali na derbijih –
nikjer več jih ni bilo ...

Z navidezno polarizacijo v prvih treh navajanih verzih Komelj problematizira samoumevnost speciesistične zlorabe (komercialne uporabe konjev). Paradoks, izražen v konstelaciji sintagme *smrtna izčrpanost* in glagola *šiniti*, pokaže na kontradikcijo prisile: žival je ob smrtni izčrpanosti mogoče pripraviti do zelo hitrega teka zgolj z okrutnimi oblikami prisile. Poseben poudarek v pesmi je na človeški percepciji konjev in njihovega gibanja: gledalcem in gledalkam, ki spremljajo derbijske dirke, je konj, ki je v tem odnosu nasilja kot avtonomno bitje izbrisan in zreduciran na objekt zlorabe, predločen kot svobodni konj; čeprav je konjevo gibanje omejeno na kroge dirkalne steze, ga gledalci percipirajo kot svobodno, saj se konj gibá *brez teže*, peresno lahko. A kar se kaže kot svobodno, je dejansko nesvobodni, zasužnjeni konj. Na metanivoju pesem problematizira lastninski status živali v zahodni družbi, tj. obravnavo živali kot lastnine oz. potrošne dobrine, do katere nimamo neposrednih moralnih dolžnosti.⁵

Komeljeve in Detelove pesmi, ki tematizirajo nasilje nad živalmi, izpostavljajo realne odnose nasilja in s to izpostavitvijo merijo na krepitev zavestnosti beročega subjekta v smislu razvijanja njegove kritične zavesti o ideološki naturalizaciji zatiralnih praks. Detela je zavračal vsakršno hierarhizacijo nasilja in nasprotoval zamisli, da bi bilo zaradi vseobsegajočega nasilja nad ljudmi nasilje nad živalmi dojeto kot manj pomembno. V *Pesmi za jelene* (Detela 1983: 30–31) razširja meje senzibilitete za nasilje, da iz njenega horizonta ne bi izpadlo nasilje nad živalmi in njihovo trpljenje:

Jeleni! Naj pride v mojo pesem

zavest o nasilju? Kako

le zmorem zvestobo spominu na vas,

ko se mi svet transformira

v sporočilo ubijanja? Za vas je drugače.

Vi ste nedolžni. Vi ste

napadani. Zmeraj ste v smrtni nevarnosti.

Vi ste totalno predani

bežečim čredam. Svoja telesa

izpostavljate strelom, da ščitite

---

⁵ Lastninski status živali je bil v animalistični etični teoriji radikalno preizprašan šele z abolicionistično teorijo pravic živali Garyja Franciona (npr. 1996, 2000).

beg košut in mladičev. S prsmi,
polnimi zraka, stojite
pred puškami. Takrat ste žalostni, sveti,
ponosni. Vi gledate v lovce
s čistim pogledom. Vi sprejmete smrt
brez vsake pogodbe. Ker vaše
želje so proste umorov. Že tu
na zemlji je vaša hoja
totalno svobodna, čeprav vas lovci
nenehno sledijo. Vsaka
pomlad vas odreši. Vsaka polna
luna vas odreši. Vsaka
globel, ki skozi uidete lovcem,
vas odreši. Vsaka zvezda
vas odreši. Še zemlja, ki padete nanjo
krvávi, s svincem v telesih,
vas odreši. Jeleni! S smrtnimi padci
ne dajete lovcem odveze
za svoje življenje. Lovci prezirajo
vašo nedolžnost. Zato
vas morijo z lahkoto. Jeleni! Jeleni!
Kako bi mogel storiti,
da ne bi prišla ta krutost, navzoča
po vaših gozdovih, v pesem
za vas? Jeleni! Jeleni! Jeleni!
Kako je zemlja sproščena
pod vašimi parklji! Kako je presojna
in zračna, sončna, zelena!
Kako jo vaša telesa družijo
z nebom! Kako ste živi!

Detela v pesmi vzpostavi polarizacijo med subjektivizacijo jelenov in njihovo objektivizacijo s strani lovcev. Subjektivizacijo vzpostavlja z neposrednim osebnim naslavljanjem jelenov in stopnjevanjem nagovorov ter z izražanjem živosti jelenov in njihovega interesa za življenje: z leksikalnim nizom *zemlja, parklji, nebo* evocira poskok jelenov. Jelenom sledi lovska puška, a ko so že popredmeteni skozi teleskopski pogled puške, ki se avtomatično podaljša v telo jelena, se zlijejo z nebom; to je njihov zadnji poskok, preden jih zadene krogla. V zadnjem verzu pesmi *Kako ste živi!* Detela izrazi

živost jelenov v njihovem zadnjem poskoku, ki je skok za življenje. Pomembno je poudariti, da senzibilizacija, v kateri Detela vzpostavlja odnos do jelenov in njihovega trpljenja, ne dopušča intenzivnosti čustvovanja; izražanje sočutja bi se lahko sprevrglo v usmiljenje, s tem pa bi se pesem sprevrgla v prilagojenost dominaciji in nasilju, ki naj bi ju problematizirala, in se tako instrumentalizirala v sredstvo depolitizacije. Verjetno je Detela prav zaradi depolitizirajočega učinka nasprotovanje sočutju stopnjeval do vprašanja: »Zakaj je sočutje gnusno?« (Detela 2011a: 77) Detela je izrecno odklonil iluzijo, da bi mogle pesmi reševati problem nasilja nad živalmi (Detela 2005a), a prav to mu je bil pogoj za zavest, da želja po nenasilju, evocirana v njegovih pesmih, ni iluzorna: »Le etični standard nam je odvzet, zato občutimo željo po prenehanju lova za iluzijo« (Detela 2011a: 203).

3 Tujost živalskega sveta kot transcendentna tujost

Detela je v mišljenju radikalne transformacije odnosov med ljudmi in živalmi postavil v ospredje samo pozicijo živali znotraj hierarhično zastavljenih shem živalskosti in človeškosti. V tekstu *Orfični dokumenti* (Detela 2011b) je artikuliral problematičnost ideoloških procesov vpisovanja projiciranih razlik, na osnovi katerih poteka vzpostavljanje in pozicioniranje živali kot podrejenih, kar je osnova za njihovo izključitev iz etično-politične sfere. Živalskost in človeškost, kot so pokazali kulturni antropologi in antropologinje (prim. Ingold 1994), nista zgolj ontološki stanji, ampak nastopata kot politični kategoriji in družbena konstrukta; v kategorijo človeškosti se vgrajujejo pozitivne lastnosti (npr. avtonomnost, racionalnost, čustvene kapacitete), ki so živalim v istem procesu odvzete na osnovi povsem arbitrarno odbranega kriterija, kot je biološka vrsta, to pa je osnova za podeljevanje hierarhične nadpostavljenosti ljudi in iz njih izhajajočih pravic. V naslednjih verzih *Antigonine pesmi* Detela zavrne določenost opredelitve človeškosti s fizičnimi lastnostmi: *Podoba drugih teles ni noben / kriterij za mojo človeškost* (Detela 1983: 28). Telesna subjektiviteta ni statična, temveč spremenljiva, porozna, prepustna kategorija. Razmislek o različnih možnostih telesne subjektivitete odpira prostor za kritični razmislek ne le o živalskosti, temveč tudi o človeškosti in v tem je mogoče prepoznati pomembna izhodišča za nove umestitve razprave o dekonstrukciji binarnosti človeško – živalsko. Ko Komelj v pesmi *Črta, ki loči ljudi od živali* (Komelj 2011a: 41) zavrne dihotomne konstrukcije, se ne osredini zgolj na živalskost, ampak predvsem na problematizacijo človeškosti:

Črta, ki loči ljudi od živali,
ne loči mene od živali ali mene
od ljudi. Mene loči od mene. Tebe
loči od tebe. Tako
ostr.

Vprašanje koncepcij človeškosti in živalskosti ima v sodobnem teoretičnem in aktivističnem animalističnem diskurzu dve artikulaciji: prva si prizadeva vzpostaviti enakost na osnovi podobnosti živali človeku (utemeljena je na ideji »one so kot mi«), druga poskuša vpisati človeškost v prostor živalskosti (promovira idejo »mi smo kot one«). Obe strategiji sta integrativni (prva umešča živalskost na stran človeškosti, druga človeškost na stran živalskosti) in v tem smislu nezadovoljivi, saj

obe ohranjata dihotočno mišljenje. Med glavnimi značilnostmi dihotočnega mišljenja je namreč pojem opozicionalne ureditve dveh identitet, kjer ena konstituira drugo; binarna logika razprave predpostavlja opozicijo med dvema stvarima, za kateri velja, da sta v medsebojni napetosti, le ena pa je lahko prava (Squires 2009: 170). Omenjeni strategiji torej delujeta v skladu s parametri binarnega dualizma: prva predpostavlja, da je prava človeška, druga, da je prava živalska stran. Jure Detela oba pristopa presega s pozivom h kritiki dihotočnega mišljenja in s tem ponuja animalističnim etikom in etičarkam produktivno osnovo za sodelovanje v procesu transformacije odnosa med ljudmi in živalmi. Detelovo kritiko lahko opredelimo kot transformativno strategijo, saj problematizira sama koncepta živalskosti in človeškosti. Človeške koncepcije živalskosti Detela preseže z zavestjo o *tujosti živalskega sveta*: živali se v Detelovem dojemanju sveta ne pojavljajo kot predstavnice vrste ali »člen[i] v naravnem ravnotežju« (Detela 1984: 1483), ampak kot »bitja iz tujih svetov«. Sintagmo »bitja iz tujih svetov« poznamo iz pesmi *Krotke oči* (Detela 1992: 163, 165), kjer se nanaša na kite (navajam zadnji dve kitici):⁶

In zdaj izumirajo kiti,
čeprav se ljudje krog njih
zbirajo v čolnih, da lovci
ne bi izstrelili osti.

A ekologija ne ceni
teh brezpogojnih vrednot:
skrbi jo korist od zelenja,
ne bitja iz tujih svetov.

V prvi navedeni kitici (5. kitica pesmi) Detela vpelje referenco na Greenpeace kot primer organizacije, ki k okoljskim problemom pristopa z direktnimi akcijami, s katerimi ovira delovanje sistema na okoljsko strateških točkah. Akcija sklepanja človeškega kroga okrog kitov, izpostavljenih lovu, je v središče razumevanja nujnosti spremembe postavila interese živali in je v tem smislu politična. Zadnja kitica je kritika depolitizacije ekoloških gibanj, ki, vpeta v kapitalistični okvir, okoljska prizadevanja izkoriščajo za zaščito »naravnega kapitala« in dajejo prednost biološki raznovrstnosti pred specifičnimi interesi živali. »Živali so veliko več, kot jim priznavajo ekologi,« je zapisal Detela leta 1986 v pismu Jaši Zlobcu. In dodal: »So tudi veliko več, kot jim priznavajo skoraj vsi slovenski pesniki po vrsti« (Detela 2011b: 319). Možnost pripoznanja inherentne vrednosti živali Detela vidi v pripoznanju njihove tujosti. Vzpostavitev koncepta tujosti pri Deteli pomeni dekonstrukcijo drugosti/drugega kot drugorazrednosti, projiciranega manka, hkrati pa transformacijo statusa drugega: Detelova koncepcija tujosti ne predpostavlja živalskosti kot negativno, podrejeno nasprotje človeškosti, ampak jo osmišlja kot transcendentalno tujost, tj. tujost, ki je okleščena skonstruiranih atributov živalskosti; to pa živali postavlja za enakovredno obliko življenja. S tem Detela odpira

⁶ Kot je po prebiranju Detelove rokopisne zapuščine ugotovil Miklavž Komelj, je Detela sintagmo nosil v sebi že dolgo pred tem, preden jo je zapisal v pesmi. Prvič se pojavi v neodposlanem pismu Marku Uršiču iz leta 1976 in se ne nanaša samo na živali (Komelj 2011: 473–474).

možnost za resnično spremembo odnosov med ljudmi in živalmi. Možnost vzpostavitve bližine z živalmi vidi, kot poudari Komelj (2011a: 471), prav v zavesti o njihovi tujosti in daljnosti. Komelj se v pesmi *Sredi mesta sem srečal kuno* (Komelj 2011b: 72) meddiskurzivno naveže na Detelov odnos do živali v povezanosti s pojmovanjem človeške govornice:

Sredi mesta sem srečal kuno.
Sredi noči so se zasmajali njeni ostri zobje.
In ker sem bil začuden, mi je dala vedeti,
da je v tem mestu začudena bolj kot njegovi ljudje.

Hotel sem jo vprašati vse, česar nisem hotel
vedeti. Hotel sem jo vprašati o nespečnosti sirot.
Hotel sem jo vprašati, kdo piše po stenah *Jokala sem*.
Hotel sem jo vprašati za pot.

Šele tedaj sem videl, da je njena govornica
druga. In da je njena hoja brez sledi.
In kar sem hotel pred njo skriti, se je lesketalo
na njeni dlaki od neusmiljenih luči.

Doživetje soočenja s kuno se v pesmi ne vzpostavi z zaznavnim glagolom (npr. videti, zagledati, opaziti), temveč z glagolom *srečati*, ki s svojo semantično vsebino kaže na pesnikov poskus vzpostavljanja stika, odnosa s kuno s ciljem preseženja, premostitve antropocentrizma. Vendar pa pesnik skuša sporazumevanje s kuno ujeti v koordinate človeškega simbolnega jezika in tako se v teh prizadevanjih vedno znova vrača na antropocentrična izhodišča, kar v drugi kitici ponazori z retoričnimi sredstvi gramatičnega paralelizma. Prelom z antropocentrizmom in s tem možnost vzpostavitve bližine, sporazumevanja z živaljo se lahko zgodi *šele tedaj*, ko pride do priznanja živali lastne govornice. Te ji pesnik sprva ne priznava; s človeško govornico skuša preoblikovati živalski svet, a namesto praznine, ki naj bi jo prežela človeška govornica, naleti na zid, od katerega se nepričakovano odbije govornica – govornica drugega, a enakovrednega. A na krznu živali ostaja odtis urbanega, človeškega – soj umetne, urbane svetlobe, ki se kot lesk odbija od krzna živali.

4 Srečanje z radikalnostjo etičnih prizadevanj – srečanje z nevzdržnim

Sklepno poglavje pričujočega prispevka zahteva zastavitev vprašanja, kakšne so politične konsekvence Detelove in Komeljeve poezije, tj. vprašanja, kakšne konsekvence lahko izhajajo iz njune poezije za živali v situaciji, ko se zdi pod težo globoko zakoreninjenega antropocentričnega predsodka vsaka možnost transformacije odnosa človek/žival blokirana. Ali je mogoče računati na transformacijo v bralčevi zavesti in delovanju ob njegovem soočenju s poezijo, ki se vzpostavlja kot problematizacija nasilja, ki je ideološko najbolj naturalizirano?

Jure Detela je ostal v svojem prizadevanju za radikalno transformacijo odnosov med ljudmi in živalmi vse življenje globoko osamljen in izoliran. Zahteva po transformaciji človekovega delovanja, vpisana v njegove verze, je bila sprejeta z distanco, skozi katero je bilo mogoče nevtralizirati ostrino

njegovega nazora, njegova etična prizadevanja pa preosmisli kot pretiravanje in zaslepljenost z etičnim imperativom (Komelj 2005: 127–128). Če pravičnostno zahtevo obravnavamo kot pretiravanje, postane za nas tudi potencialno nezavezujoča; to pa pomeni nevtralizacijo kritično transformativnega naboja sporočila in posledično perpetuiranje sistematično vzdrževanih strukturnih neenakosti. Naslednji Komeljevi verzi iz pesmi *Čas pred svetom* (Komelj 2006: 20–21) problematizirajo diskvalifikacijo občutljivosti za krivice, depolitizacijo prizadevanja za odpravo družbeno-institucionalno podprtega nasilja:

Čas pred svetom ... Neizmerno dejanje,
v pričevanjih ljudi sesutje,
skozi daljave
odbij osebno sočutje,

ko se te skuša z njim
ali z osebno norostjo
poistovetiti – ustaviti –
oviti s skrivnostnim molkom!

Svojo skrivnost je Nietzsche
zaupal le enemu spominu –
da je srečal to bitje! –
konju v Torinu.

Ki je na trgu drhtel
od udarcev in stal, stal, stal.
Nekdo ga je v solzah objel
in se zrušil ob njem na tla.

Nobenega sporočila
se ni pustilo razbrati v tej gesti.
[...]

[...] Jure Detela

je šel in pred jutrom odpiral
ujetim živalim kletke –
ga je vodila
»revolucionarna ljubezen«?
[...]

Sintagma *čas pred svetom* evocira predčasnost trpljenja in zatiranja; *neizmerno dejanje* – dejanje, ki vznikla iz najgloblje notranje nujnosti, kot krik proti zatiranju – zmeraj transcendirajo svoj čas, saj vzpostavlja zamisel drugačne oblike družbe, ki je znotraj omejitev in omejenosti obstoječe družbene realnosti nezamisljiva. V sebi artikulira zahtevo za *sesutje* – sesutje logike sveta, ki predpostavlja

normativne in liminalne, obrobne oblike bivanjskosti, hierarhični družbeni ustroj in eksploatacijo; sesutje, ki izraša iz drugega videnja, spoznanja. A med dvema videnjema so *daljave*; drugo videnje, drugo zavedanje je oddaljeno, odročno in zato nevzdržno. V nadaljevanju pesmi Komelj vpelje referenci na Nietzscheja in Detelo ter ju poveže z mejnima, kritičnima dejanjema, ki pa nista bili nikoli prepoznani kot taki, saj se ju je diskvalificiralo kot čustveni zlom, kot norost oz. pretirano čustveno prizadetost: Nietzschejevo soočenje s konjem⁷ in Detelovo odpiranje kletk v živalskem vrtu.⁸ Komeljeva kritika družbene diskvalifikacije pravičnostne dimenzije, tj. dodeljevanja diskvalifikacijskih oznak tistim, ki razumejo bolečino in opresijo drugega, je podana v verzih *Nobenega sporočila / se ni pustilo razbrati v tej gesti*. S tem ko se prepoznanje krivice pomakne v ozadje, da se ga razblini in nadomesti z osebno norostjo, se temu dejanju tudi odreče relevantnost. In dejanje je iz polja normativnosti in moči, kjer moti domnevno družbeno ravnovesje, pomaknjeno na obrobje. A prav na obrobju se zarisuje revolucionarna pot. In prav *ovijanje z molkom* je za Detelo in Komelja nujnost za revolucionarno dejanje. Ali kot je formulirano v verzih Primoža Čučnika (Čučnik v Komelj 2012: 301): »A v slepih ulicah so vendar jasne / te stvari, ki jim moramo slediti.«

Literatura

- DETELA, Jure, 1983: *Mah in srebro*. Maribor: Založba Obzorja.
- DETELA, Jure, 1984: Ekologija, ekonomija preživetja in živalske pravice. *Nova revija* 77. 1473–1484.
- DETELA, Jure, 1992: *Pesmi*. Celovec, Salzburg: Wieser.
- DETELA, Jure, 2005a: V svojih pesmih. *Zapisi o umetnosti: eseji*. Koper: Hyperion. 17–24.
- DETELA, Jure, 2005b: Razgrajevanje zapor prostora. *Zapisi o umetnosti: eseji*. Koper: Hyperion. 84–91.
- DETELA, Jure, 2011a: *Orfični dokumenti I*. Koper: Hyperion.
- DETELA, Jure, 2011b: Orfični dokumenti. *Orfični dokumenti II*. Koper: Hyperion. 357–362.
- FRANCIONE, Gary L., 1996: *Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement*. Philadelphia: Temple University Press.
- FRANCIONE, Gary L., 2000: *Introduction to Animals Rights: Your Child or the Dog?* Philadelphia: Temple University Press.
- GOLEŽ KAUČIČ, Marjetka, 2012: »Čovjek je najgora zver«: žvotinjski svijet u slovenskom usmenom pjesništvu i suvremenoj slovenskoj poeziji. Suzana Marjanić, Antonija Zaradija Kiš (ur.): *Književna životinja: Kulturni bestijarij II. dio*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- HOLLOWAY, John, 2005: Gibanje proti-in-onkraj. *Časopis za kritiko znanosti* XXXIII/219. 142–286.
- INGOLD, Tim (ur.), 1994: *What is an Animal?* London: Routledge.
- KAUFMANN, Walter, 1974: *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- KOMELJ, Miklavž, 2005: »Sublimna ksenofilija« Jureta Detele. Jure Detela: *Zapisi o umetnosti: eseji*. Koper: Hyperion. 115–167.
- KOMELJ, Miklavž, 2006: *Hipodrom*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KOMELJ, Miklavž, 2010a: Predgovor. Miklavž Komelj: *Nujnost poezije: eseji*. Koper: Hyperion. 5–11.

---

7 Leta 1889 je bil Nietzsche na Trgu Carlo Alberto v Torinu priča neusmiljenemu bičanju konja. Stekel je h konju, ga objel okrog vratu, da bi ga zaščitil, in se vrgel predenj (Kaufmann 1974: 22). Premostitev te senzibilnosti je pri Nietzscheju sicer povezana s točko duševnega zloma, vendar pa to ne diskvalificira dejanja samega; v smislu prepoznavanja krivice je dejanje skrajno zavezujoče.

8 Znani so bili Detelovi nočni vdori v ljubljanski živalski vrt, kjer je ujetim živalim odpiral kletke. Kletke je izbiral glede na naravni habitat živali določene vrste, zato je odpiral le kletke, v katerih so bile zaprte gozdne živali. To dejanje ni le poskus osvobajanja posameznih živali, ampak je predvsem dejanje upora proti umetni reprezentaciji in metaforizaciji živali v živalskem vrtu kot obliki marginalizacije. Dejanje se politično kontekstualizira kot kritika represije, ki jo izvaja živalski vrt kot totalitarna institucija.

- KOMELJ, Miklavž, 2010b: Političnost poezije. Miklavž Komelj: *Nujnost poezije: eseji*. Koper: Hyperion. 13–52.
- KOMELJ, Miklavž, 2011a: Post scriptum. Jure Detela: *Orfični dokumenti II*. Koper: Hyperion. 451–496.
- KOMELJ, Miklavž, 2011b: *Modra obleka*. Ljubljana: Publicistično društvo ZAK.
- KOMELJ, Miklavž, 2012: Govorico poezije razumem kot govorico, ki se prebija skozi nezmožnost. Intervju Primoža Čučnika z Miklavžem Komeljem. *Literatura XXIV/250*. 280–301.
- PASOLINI, Pier Paolo, 2007: Pismo Allenu Ginsbergu. Pier Paolo Pasolini: *Realnost: izbrana poezija*. Ljubljana: LUD Šerpa. 186–187.
- SINGER, Peter, 1975: *Animal Liberation: A New Ethics for our Treatment of Animals*. New York: Review/Random House.
- SQUIRES, Judith, 2009: *Spol v politični teoriji*. Ljubljana: Krtina.
- STEINER, Gary, 2010: *Anthropocentrism and Its Discontents: The Moral Status of Animals in the History of Western Philosophy*. Pittsburg: University of Pittsburgh Press.